

Examining the Effects of the Pressure and Control Approach of the United States of America on Iran's Oil and Gas Industry and Its Confrontation with the Right to Development

Atefe Ghasemi¹, Mohammad Sardoueinassab^{2*}, Mohammad Taqi Rafiei³

1. PhD Student of Oil & Gas Law, Kish International Campus, University of Tehran, Kish, Hormozgan, Iran.

2. Professor of Department of Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

3. Associate Professor of Department of Law, Faculty of Law of College of Farabi, University of Tehran, Qom, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 885-902

Article history:

Received: 24 Jul 2023

Edition: 24 Sep 2023

Accepted: 19 Nov 2023

Published online: 21 Nov 2023

Keywords:

unilateral sanctions, Security Council, customary international law, right to development, economic pressure.

Corresponding Author:

Mohammad Sardoueinassab

Address:

Iran, Tehran, University of Tehran, Faculty of Law and Political Science, Department of.

Orchid Code:

0009-0007-0837-0144

Tel:

02166405047

Email:

sardoeinasab@ut.ac.ir

ABSTRACT

Background and Aims: America uses embargo not as a tool and method to apply pressure but as its foreign policy. The purpose of this article is to examine the effects of the pressure and control approach of the United States of America on Iran's oil and gas industry and its confrontation with the right to development, as well as trying to provide suggested solutions to deal with it in the international arena.

Materials and Methods: This article is descriptive and analytical. Materials and data are also qualitative and data collection was used in collecting materials and data.

Ethical Considerations: In this article, the originality of the texts, honesty and trustworthiness are respected.

Findings: The right to development belongs to all citizens, and the United States' approach to pressure and control over Iran's oil and gas industry violates the right to development in Iran. Governments are obliged to refrain from resorting to any type of action that contradicts international cooperation. Article 2 paragraph 4 of the United Nations Charter implicitly confirms this necessity. There is no doubt that international cooperation is one of the goals of the United Nations, and economic sanctions seriously threaten international cooperation and contradict the spirit of the new economic system that is being developed at the international level.

Conclusion: It is necessary to pursue appropriate legal measures in order to deal with unilateral US sanctions, which violate the right to development, through international legal forums.

Cite this article as:

Ghasemi A, Sardoueinassab M, Rafiei MT. Examining the Effects of the Pressure and Control Approach of the United States of America on Iran's Oil and Gas Industry and Its Confrontation with the Right to Development. *Economic Jurisprudence Studies*. 2023.

بررسی آثار رویکرد فشار و کنترل ایالات متحده آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران و تقابل آن با حق توسعه

عاطفه قاسمی^۱، محمد ساردویی نسب^{۲*}، محمدتقی رفیعی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق نفت و گاز، پردیس بین‌المللی کیش، دانشگاه تهران، هرمزگان، ایران.

۲. استاد گروه حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۳. دانشیار گروه حقوق، دانشکده حقوق دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۸۸۵-۹۰۲

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۰۲

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۷/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۸/۳۰

واژگان کلیدی:

تحریم‌های یک‌جانبه، شورای امنیت، حقوق بین‌الملل عرفی، حق توسعه، فشار اقتصادی.

نویسنده مسئول:

محمد ساردویی نسب

آدرس پستی:

ایران، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، گروه حقوق.

کد ارکید:

0009-0007-0837-0144

تلفن:

۰۲۱۶۶۴۰۵۰۴۷

پست الکترونیک:

sardoeinasab@ut.ac.ir

زمینه و هدف: هدف مقاله حاضر بررسی آثار رویکرد فشار و کنترل ایالات متحده آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران و تقابل آن با حق توسعه و همچنین ارائه راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با آن در عرصه بین‌المللی است.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است. مواد و داده‌ها کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: حق توسعه متعلق به عموم شهروندان است و رویکرد فشار و کنترل ایالات متحده آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران، حق توسعه در ایران را نقض می‌کند. سیاست فشار از طریق تحریم باعث توقف توسعه شده است و نه تنها حقوق همه شهروندان، بلکه حقوق نسل آینده را نیز نقض می‌کند. دولت‌ها موظف هستند که از توسل به هر نوع اقدامی که با همکاری‌های بین‌المللی مغایرت داشته باشد، خودداری کنند. هیچ تردیدی نیست که همکاری‌های بین‌المللی یکی از مقاصد سازمان ملل متحد است و تحریم اقتصادی به‌طور جدی همکاری‌های بین‌المللی را تهدید می‌کند و با روح نظام نوین اقتصادی که در سطح بین‌المللی در حال تکوین است، مغایرت دارد.

نتیجه: لازم است اقدامات حقوقی مناسب در راستای مقابله با تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا که نقض حق توسعه است از طریق مجامع حقوقی بین‌المللی پیگیری شود.

۱. مقدمه

است. در خصوص تحریم‌ها علیه صنعت نفت و گاز ایران پژوهش‌های محدودی انجام شده است: سیدمحمد حسن رضوی و فاطمه زین‌الدینی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای، اثر بازگشت تحریم‌های ثانویه آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران: فرصت‌ها و تهدیدها را بررسی کرده‌اند. حامد امینی، علی بنیادی نائینی و میرسامان پیشوایی نیز در مقاله‌ای (۱۳۹۴)، سناریونگاری صنعت نفت و گاز ایران در شرایط تحریم، مبتنی بر رویکرد عدم قطعیت‌های کلیدی و تحلیل اثرات متقابل را مورد بررسی قرار داده‌اند. تمایز و نوآوری مقاله حاضر نسبت به پژوهش‌های انجام‌شده این است که در این مقاله، آثار رویکرد فشار و کنترل ایالات متحده آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران و تقابل آن با حق توسعه بررسی می‌شود. با توجه به این موارد، این پژوهش در پی پاسخ‌دهی به این سؤال مهم است که آثار رویکرد فشار و کنترل ایالات متحده آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران در تقابل با حق توسعه چگونه قابل تحلیل است؟ در این پژوهش ابتدا مفهوم تحریم بر اساس رویکرد فشار و کنترل ایالات متحده آمریکا را بررسی شده است و سپس آثار تحریم‌های نفتی با بررسی و تحلیل چند پرونده و در نهایت نحوه نقض حقوق بشر و چگونگی حل تعارض اقدامات تحریم‌گر آمریکا با حقوق بین‌الملل تبیین شده است.

ایران یکی از قدیمی‌ترین کشورهای است که از سال ۱۹۷۹ و پس از پیروزی انقلاب اسلامی و در مخالفت با سیاست‌های آمریکا به‌موجب قوانین و مقررات تحریم‌زا مورد تحریم قرار گرفته است. تحریم‌هایی که از سال ۲۰۱۸ نقش فلج‌کننده به خود گرفت و نه تنها اقتصاد ایران، بلکه اشخاص حقوقی و حقیقی ایرانی و غیر ایرانی را که با ایران مبادلات بازرگانی و نفتی داشتند نیز تحت تحریم قرار داد. اقدامات تحریمی آمریکا فروش نفت ایران را به کمتر از نصف کاهش داد و تا اکتبر ۲۰۱۹، وزارت دارایی آمریکا ۱۳۴۰ صفحه از اسامی اشخاص تحریم‌شده منتشر کرد. با نامیدن ایران به‌عنوان حامی تروریسم در ژانویه ۱۹۸۴ یک دور جدید از تحریم‌های تجاری بر اساس قوانین ایالات متحده بر علیه ایران وضع شد. در اکتبر ۱۹۸۷ رونالد ریگان رئیس‌جمهور وقت آمریکا با امضای یک دستورالعمل اجرایی ضمن تجدید صادرات تکنولوژی به ایران واردات همه کالاها و خدمات از ایران به آمریکا را ممنوع اعلام کرد. بیل کلینتون رئیس‌جمهور وقت آمریکا نیز با صدور یک دستورالعمل اجرایی دیگر در تاریخ ۱۶ مارس ۱۹۹۵ یک بار دیگر تحریم‌های تجاری را علیه ایران اعلام کرد که به‌موجب آن شرکت‌های آمریکایی و شعبات خارجی آنها از سرمایه‌گذاری در پروژه‌های توسعه نفتی ایران ممنوع شدند. در سال ۱۹۹۶ بیل کلینتون رئیس‌جمهور وقت آمریکا قانون تحریم ایران را امضا کرد که بر اساس آن همه شرکت‌هایی که به توسعه منابع نفتی ایران مساعدت کنند تحت شمول تحریم‌های آمریکا قرار خواهند گرفت. در نتیجه مخالفت آمریکا با برنامه هسته‌ای ایران نیز تا کنون تحریم‌های متعددی علیه صنعت نفت و گاز ایران وضع شده

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی- تحلیلی است. مواد و داده‌ها کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

۵. بحث

در این قسمت سیاست فشار و کنترل ایالات متحده آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران و تقابل آن با حق توسعه بررسی می‌شود.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۵-۱. رویکرد فشار و کنترل در قوانین و سیاست آمریکا

تحریم، در ابتدا برای اصلاح رفتارهای ماجراجویانه به قصد ایجاد صلح و ثبات جهانی به کار می‌رفت؛ اما اکنون به عنوان ابزاری در دست برخی از کشورها به- خصوص آمریکا قرار گرفته است که تنها برای دست- یابی به مقاصد خویش از آن به شکل گسترده و مفرط استفاده می‌کند.

۴. یافته‌ها

حق توسعه متعلق به عموم شهروندان است و رویکرد فشار و کنترل ایالات متحده آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران، حق توسعه در ایران را نقض می‌کند. سیاست فشار از طریق تحریم باعث توقف توسعه شده است و نه تنها حقوق همه شهروندان؛ بلکه حقوق نسل آینده را نیز نقض می‌کند. دولت‌ها موظف هستند که از توسل به هر نوع اقدامی که با همکاری- های بین‌المللی مغایرت داشته باشد، خودداری کنند. هیچ تردیدی نیست که همکاری‌های بین‌المللی یکی از مقاصد سازمان ملل متحد است و تحریم اقتصادی به‌طور جدی همکاری‌های بین‌المللی را تهدید می- کند و با روح نظام نوین اقتصادی که در سطح بین- المللی در حال تکوین است، مغایرت دارد.

در سال ۱۹۱۹ میلادی در پاریس کشورهای برنده گرد هم آمدند تا مکانیزم ضد جنگ به نام اسلحه اقتصادی را برای بازدارندگی و اصلاح رفتار کشورهای جنگ‌طلب پیشنهاد کنند. در ماده ۱۶ میثاق جامعه ملل نیز وضع تحریم‌های خودکار و همه‌جانبه علیه هر کشوری که شروع‌کننده جنگ است ناگزیر و ضروری اعلام شد که از نظر ویلسون، رئیس‌جمهور آمریکا، یک راه چاره وحشتناک قلمداد می‌شد. وضع تحریم‌ها و محاصرات اقتصادی و بازرگانی در مواجهه با کشورهای جنگ‌طلب موجب شد تا کشورها برای شروع و ورود به جنگ‌ها دو بار به فکر فرو بروند؛ اول در مورد خرابی‌های جنگ و دوم تبعات حاصله از تحریم‌ها و محاصرات اقتصادی و بازرگانی که در دوران پس از جنگ جهانی اول در قالب مهم‌ترین حربه جهت حفظ صلح جهانی مورد استفاده واقع می‌شد (بالدوین، ۱۹۹۸، ۱۸۷).

آمریکا در بخش‌های هفتم و هشتم از اصل یکم اصلاحاتی انجام شد و به رئیس‌جمهور این اختیار را داد تا ضمن اعلام جنگ، تحریم‌های اقتصادی اعمال کند. علاوه بر قانون اساسی، مهم‌ترین قانونی که اعمال تحریم را مجاز و از اختیارات رئیس‌جمهور می‌داند قانون اختیارات جنگ مصوب سال ۱۹۷۳ است. هم‌چنین با تصویب قانون اختیارات اقتصادی اضطراری بین‌المللی مصوب سال ۱۹۷۷ به رئیس‌جمهور اجازه داده شد که در زمان جنگ، مناسبات بازرگانی با خصم مقابل را تقلیل و مورد تحریم قرار دهد (کوتس، ۲۰۱۸، ۱۷۲). روند تصویب مقرره‌های قانونی برای تدوین و اعمال تحریم‌ها اقتصادی در سال ۲۰۰۱ چهره‌ای جدید به خود گرفت و حکومت آمریکا دست به تدوین تحریم‌ها اقتصادی یک‌جانبهٔ جدیدی زد که برخلاف تحریم‌های پیشین که منحصر به عدم ترانزیت و صادرات کالا و مصادرهٔ اموال کشورهای تحت تحریم بود، این نوع تحریم‌ها به تحریم‌های هوشمند موسوم شدند که نه تنها آحاد ملت کشور تحت تحریم را شامل نمی‌شدند؛ بلکه کاملاً هدفمند، ویژهٔ افرادی خاص بود و انواع جدیدی از تحریم را شامل شدند (لوپز، ۲۰۱۳، ۵).

به‌موجب سیاست و مقررات تحریمی جدید، وزارت دارایی آمریکا بر اساس اختیارات اجرایی رئیس‌جمهور تحریم‌هایی را بر اساس مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم علیه سازمان‌ها، کشورها و اشخاص خاص وضع کرد که وجود در فهرست این سازمان‌ها، کشورها و اشخاص به‌معنای محکومیت به مرگ اقتصادی تلقی می‌شد که نه تنها مردم آمریکا را از انجام مبادله با افراد این فهرست منع می‌داشت که

این رویه تا آغاز دههٔ بیست قرن بیستم ادامه یافت و کارکرد مادهٔ ۱۶ میثاق جامعهٔ ملل موجب شد تا چند کشور دست از تهدیدات جنگی خود بردارند؛ اما با حملهٔ ایتالیا به اتیوپی در سال ۱۹۳۵ میلادی و استمداد سیسی، رهبر اتیوپی، از جامعهٔ ملل باعث اقداماتی شد که موجب شد مجمع عمومی جامعهٔ ملل تصمیم به وضع تحریم علیه ایتالیا بگیرند. این تحریم‌ها موجب شد ایتالیا نتواند واردات و صادرات مواد اولیه هم‌چون نفت و ادوات جنگی را انجام دهد و از آنجا که ایتالیا در منابع نفت خودکفا نبود، این به بروز بحران در کشور دامن زد و موجب شد کشورهای بریتانیا و فرانسه از ترس اینکه ایتالیا با رهبر فاشیست خود موسولینی با آلمان نازی متحد شود، با ادامهٔ تحریم‌ها مخالفت کنند که این امر موجب نارضایتی سیسی از جامعهٔ ملل شد که رفاه و آسایش یک کشور اروپایی را به استقلال اتیوپی ترجیح داده است (بیار، ۱۹۷۶، ۵۱). این اقدام جامعهٔ ملل موجب شد که در سال ۱۹۳۶ ایتالیا کل اتیوپی را اشغال کند که موجب از دست رفتن اعتماد ملتها به اسلحهٔ اقتصادی با هدف وقوع تجاوزات نظامی شود که در نهایت عدم کارآمدی جامعهٔ ملل را بر جهانیان هویدا ساخت.

در سال‌های دههٔ ۷۰ و هم‌زمان با تنش‌زدایی‌ها در زمان ریاست‌جمهوری ریچارد نیکسون، اتحاد جماهیر شوروی که در زمینهٔ مواد غذایی خودکفا نبود با رفع برخی تحریم‌ها توسط آمریکا توانست بار گندم آمریکایی در سال ۱۹۷۳ وارد کند.

به غیر از تجربهٔ شوروی، آمریکا اعمال تحریم‌های یک‌طرفه را در قالب قوانین و تفویض اختیارات به رئیس‌جمهور دنبال کرد. برای مثال در قانون اساسی

قطعنامه را دنبال کند. در سال ۱۹۹۳ کمیسیون حقوق بشر یک گروه کاری دیگری تعیین کرد تا مفهوم توسعه را مشخص کنند و راه‌های ایجاد آن را پیشنهاد کنند. تا تاریخ جولای ۱۹۹۵ آن گروه هیچ پیشرفت مهمی به دست نیاورد. برخلاف مطالب معنونه لازم به ذکر است که ریشه طرح حق بر توسعه را می‌توان در مقدمه منشور سازمان ملل یافت که بر «ترقی اجتماعی و شرایط زندگی بهتر با آزادی بیشتر» تصریح می‌کند (شایگان و دیگران، ۱۳۸۲، ۵۲).

در اعلامیه وین و برنامه عمل ۵۲ ژوئن ۱۹۹۳ حق توسعه به این صورت توصیف شده است: «حقی جهانی و جدایی‌ناپذیر و جزء جدانشدنی حقوق اساسی بشر». اعلامیه حق توسعه، این اصل را چنین بیان می‌دارد: «حق انسانی جدایی‌ناپذیر که به موجب آن هر انسانی و تمام مردم حق دارند در توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی که در آن کلیه حقوق انسانی و آزادی‌های اساسی به طور کامل تحقق می‌یابد مشارکت و همکاری کرده و از آن بهره‌مند شوند». کمیسیون حقوق بشر تحت عنوان حقوق بشر و اقدامات قهرآمیز یک‌جانبه به صراحت محدودیت‌های تجاری، محاصره، ممنوعیت معامله و مسدود کردن دارایی‌ها را به عنوان اقدامات مجبورکننده‌ای فهرست می‌کند که از لحاظ حقوق بشر جرم محسوب می‌شوند. تحریم‌های آمریکا موجب اخلاخ روند توسعه مذکور شده است.

اگرچه حقوق بین‌الملل ابزارهای اندکی برای پیاده‌سازی حق توسعه دارد؛ اما اسناد پایه‌ای حقوق بشر مبنایی برای مطالبه این حق ایجاد کرده‌اند و سازمان‌های بین‌المللی و دولت‌ها متعهد هستند

شرکت‌های مالی و بانکی بین‌المللی را نیز از انجام مبادلات ممنوع کرده بود (رضوی و دیگران، ۱۴۰۱، ۲۱۶). تحریم‌های مالی حاکی از آن است که اقدام‌های آمریکا برای تزلزل پایه‌های مالی اقتصاد دو هدف عمده را دنبال می‌کند: نخست کاهش دسترسی کشور تحت تحریم به منابع مالی برای تأمین فعالیت‌های اقتصادی و دوم و مهم‌تر از آن مخدوش کردن اعتماد بین‌المللی به نظام مالی کشور تحت تحریم و پر ریسک جلوه دادن مراودات مالی با آن کشور. تدوین تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی بر اساس قوانین ملی آمریکا دارای جنبه بین‌المللی نیز است؛ چرا که مبادلات مهم و کلان اقتصادی و بازرگانی بر پایه دلار آمریکا انجام می‌شود و تحت نظر مؤسسات مالی است که تحت نظارت مستقیم مقامات واشنگتن قرار دارد. از سال ۲۰۰۵ میلادی تأثیر تدوین این تحریم‌ها محرز شده است (زاراته، ۲۰۱۳، ۷۷) و به طور فزاینده‌ای در دوران تصدی ریاست جمهوری جورج بوش، باراک اوباما، دونالد ترامپ و جو بایدن مورد استفاده واقع شده است.

۵-۲. حق بر توسعه در نسل سوم حقوق بشر

مفهوم حق توسعه ابتدا در سال ۱۹۷۲ مطرح شد. در سال ۱۹۸۱ گروه کاری سازمان ملل متقاعد شد که این مباحث باید سازمانی و نظام‌مند شوند و از این رو، باید یک گروه کاری جدید از کارشناسان دولت‌ها در ارتباط با حق توسعه به وجود آید. پنج سال پس از تشکیل این گروه جدید، سازمان ملل اعلامیه‌ای در مورد حق توسعه تصویب کرد و به کمیسیون مزبور مأموریت داد تا راه‌های عملی کردن

خود اعلام می‌دارد: «شکاف روزافزون موجود بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه از نظر اقتصادی، مانع تحقق حقوق بشر در جامعه بین‌المللی می‌شود. ناکامی دو دهه توسعه در نیل به اهداف محدودی که داشته، به‌مراتب، بر ضرورت این امر که هر کشوری به تناسب امکانات خود حد اعلا کوشش ممکن را برای از میان برداشتن این فاصله مبذول دارد، می‌افزاید». هم‌چنین در ماده ۱۳ بیان می‌کند: «چون حقوق و آزادی‌های اساسی بشر غیر قابل تفکیک‌اند، تحقق کامل حقوق مدنی و سیاسی بدون بهره‌مندی از حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی امکان‌پذیر نیست. تأمین پیشرفت پایدار در زمینه حقوق بشر بستگی تام به اتخاذ سیاست‌های ملی و بین‌المللی مؤثر در زمینه توسعه اقتصادی و اجتماعی دارد».

۵-۳. آثار تحریم نفت و گاز ایران بر نقض حق توسعه در ایران

ماده ۲ اعلامیه حق بر توسعه انسان را موضوع و محور توسعه معرفی می‌کند و دولت‌ها را به تنظیم سیاست‌های مناسب توسعه موظف می‌کند (بند ۱ و ۳ ماده ۲) و تمامی افراد، چه به‌صورت انفرادی و چه جمعی را در قبال توسعه دارای مسئولیت دانسته است و اعلام کرده است تکالیف آن‌ها در قبال جامعه باید همراه با احترام کامل به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی باشد. به‌نحوی که اجرای کامل حقوق بشر فراهم آید و باید در جهت ارتقا و حمایت از نظام مناسب سیاسی، اجتماعی و اقتصادی برای توسعه تلاش کرد (بند ۲ ماده ۲).

لوازم تحقق این حق را فراهم آورند. یکی از اهداف سازمان ملل عبارت است از حصول همکاری بین‌المللی در حل مسائل بین‌المللی که دارای جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی یا بشردوستانه است. اعلامیه جهانی حقوق بشر اعلام می‌دارد که حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی از حقوق جدایی‌ناپذیر کرامت انسانی هستند و هم‌چنین مقرر می‌دارد که هر کس محق است که تحقق این حقوق را از طریق اقدامات ملی و همکاری‌های بین‌المللی مطالبه کند.

ماده ۲ اعلامیه حق بر توسعه، این حق را از حقوق فردی می‌داند و فرد را ذی‌حق و مسئول این حق معرفی و اعلام می‌کند افراد حق و مسئولیت پیگیری این حق را دارند و تمام دولت‌ها مسئولیت اولیه فراهم‌سازی زمینه‌های تجلی و اجرای این حق را برعهده دارند. در این اعلامیه حق بر توسعه یک حق جمعی و در عین حال فردی است.

توسعه حق لاینفک بشری است که بر اساس آن، افراد و جامعه استحقاق شرکت، توزیع و بهره بردن از توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را در قالبی دارند که همه حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را بتواند تأمین کند. با مرور بر اسناد مربوط به حقوق بشر، می‌توان تا حدی جایگاه این مفهوم را روشن ساخت. آنچه در اسناد حقوق بشر آمده است، چه به‌طور صریح و چه غیر مستقیم، توسعه را به‌عنوان یکی از مفاهیم حقوق بشر مورد شناسایی قرار داده است.

در اعلامیه کنفرانس حقوق بین‌الملل حقوق بشر تهران به مفهوم حق توسعه توجه شده است. این اعلامیه که در سال ۱۹۶۸ تصویب شد، در ماده ۱۲

دولت‌ها باید در ایجاد، تداوم و تقویت صلح بین‌المللی و امنیت جهانی بکوشند و حداکثر تلاش خود را برای دستیابی کامل و کلی در خلع سلاح به‌موجب نظارت‌های مؤثر بین‌المللی انجام دهند. به‌گونه‌ای که منابع حاصل از خلع سلاح به‌عنوان ابزاری برای توسعه همه‌جانبه به‌کار گرفته شود (ماده ۷).

دولت‌ها باید در سطح ملی تمامی ابزارهای لازم را برای تحقق حق توسعه به‌کار گیرند و همچنین فرصت برابر برای همه در دسترسی به منابع اصلی، تحصیلات، خدمات بهداشتی، غذا، اسکان، اشتغال و سهم عادلانه از درآمد را تضمین کنند و مشارکت عمومی در تمامی بخش‌ها را به‌عنوان یک معیار مهم در توسعه و اجرای کامل تمامی حقوق بشر تشویق و تقویت کنند (ماده ۸).

حق بر توسعه در بر دارنده مفهوم تعهد دولت‌های بزرگ برای انتقال دانش و منابع به کشورهای در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته نیست (دی‌شاتر، ۲۰۱۰، ۹۱).

چنان‌که بیان شد رویکرد فشار کنترل آمریکا با دگرذیسی در استفاده از مفهوم تحریم و کنترل، آن را نه در قالب درست خود و نه بر اساس شواهد و دلایل منطقی که به‌عنوان حربه‌ای علیه منتقدان خود به‌طور غالباً نامحدود مورد استفاده قرار می‌دهد و موجب نقض بسیاری از حقوق ملت‌های تحت تحریم می‌شود. یکی از این حقوق، حق توسعه است که در سال ۱۹۸۶ میلادی مجمع عمومی سازمان ملل متحد حق به توسعه و پیشرفت جهانی را به‌عنوان یک حق بشری به تصویب رسانده است و به رسمیت شناخته است. گفتنی است حق توسعه بین‌المللی کشورهای تحت تحریم از موارد حقوق

در مواد سوم، چهارم، پنجم، ششم، هفتم و هشتم، مسئولیت دولت‌ها در ایجاد زمینه‌ها و شرایط مناسب و مساعد ملی مورد تأکید قرار گرفته است. به این ترتیب اعلامیه ضمن تأکید بر جنبه فردی این حق، تحقق آن را در گرو احترام و رعایت اصول حقوق بین‌الملل مربوط به همکاری بین ملت‌ها و دولت‌ها تلقی می‌کند (بند ۲ ماده ۳ اعلامیه).

بند ۳ ماده ۳ اعلامیه با شفافیت بیشتری محتوای حق توسعه را آشکار و بر جنبه همکاری تأکید می‌کند: «دولت‌ها در اعمال حقوق و انجام وظایف خود به‌نحوی باید عمل کنند که موجب ارتقای نظم نوین اقتصاد بین‌المللی متکی بر حاکمیت، برابری، وابستگی متقابل و منافع مشترک و همکاری بین تمامی کشورها گردند و همچنین تحقق حقوق بشر و نظارت بر آن را مورد ترغیب و تشویق قرار دهند» و دولت‌ها به‌صورت جمعی و انفرادی وظیفه دارند برای توسعه گام‌هایی را بردارند (ماده ۴) و اقداماتی را برای حذف نقض فاحش و گسترده حقوق بشر افراد انجام دهند (ماده ۵).

تمامی دولت‌ها باید در جهت ارتقا، ترویج و تقویت احترام و رعایت تمامی حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همگان بدون هر گونه تبعیض از لحاظ نژاد، جنسیت، زبان و مذهب همکاری کنند (بند ۱ ماده ۶) و به‌طور مساوی برای ارتقا و حمایت از حقوق مدنی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تلاش کنند و اقداماتی را انجام دهند در راستای حذف موانع توسعه که ناشی از عدم رعایت حقوق سیاسی و مدنی مانند حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است (بند ۲ ماده ۶).

بشری است که در میثاق حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی مورد تأکید قرارگرفته است (عباس-زاده، ۱۳۸۴، ۱۴).

حق توسعه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین حقوقی است که در اسنادی همچون نسخ میثاق‌ها و سایر اسناد بین‌المللی و جهانی و لزوم احترام به آن اشاره و تأکید شده است. حال باید دید که تحریم‌های نفت و گازی آمریکا چه تأثیر سویی بر صنعت نفت و گاز ایران داشته است و در نهایت چگونه به نقض حق توسعه و رفاه اقتصادی در جامعه ایران دامن زده است.

در ابتدا لازم به ذکر است قبول بهره‌مندی از تحریم‌ها در سطح بین‌المللی وابسته به این امر است که تحریم‌ها، تجاوز به دولت تحت تحریم تلقی نشود؛ بلکه به‌عنوان اقدام متقابل مناسبی در قبال اقداماتی دانسته شود که توسط دولت کشور تحت تحریم صورت پذیرفته است. با این تعریف در حال حاضر تمایل بیشتری به استفاده از تحریم‌های اقتصادی دیده می‌شود چون آسان‌تر می‌توان اذهان عمومی بین‌المللی را با آن همراه کرد. از این رو آمریکا با تمسک بر این رویکرد ایران را تحت فشار حداکثری قرار داد.

آمریکا از اواسط قرن بیستم با ایران رفتار دوگانه‌ای اتخاذ کرد. به‌نحوی که پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، با سیاست‌های همراهی‌کننده شاه با برنامه استعمارگرایی آمریکا همراه و از متحدان سیاسی، اقتصادی و امنیتی آمریکا به‌شمار می‌رفت و با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در ۱۳۵۷ خورشیدی و با رهنمودهای حضرت امام خمینی (ره)، رویکرد

استثمارستیزی را علیه سیاست‌های آمریکا در پیش گرفت.

در سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷ از آن جهت که ایران و آمریکا در دوستی و توافق با همدیگر بودند، سایه آثار سیاسی و همچنین امنیتی اقدامات آمریکا علیه ایران کمتر حس می‌شد. اما پس از پیروزی انقلاب اسلامی و هم‌زمان با واقعه تسخیر لانه جاسوسی آمریکا در تهران، آثار اقدامات سیاستی و امنیتی آمریکا علیه ایران آشکار شد و تا حال حاضر به شکل فزاینده‌ای ادامه دارد. یکی از مهم‌ترین این اقدامات حمایت آمریکا از دولت بعث عراق در شروع جنگ تحمیلی و دفاع مقدس بود. چنان‌که که عراق با رصد وضع دگرگون‌شده ایران در فردای پیروزی انقلاب اسلامی و داشتن حمایت آمریکا، به مرزهای ایران تعرض و آتش جنگ هشت‌ساله را مشتعل کرد. آمریکا همچنین در سوم ژوئیه ۱۹۸۸ دستور سقوط هواپیمای ۶۵۵ را بر فراز تنگه هرمز داد که منجر به شهادت ۲۹۰ نفر از شهروندان ایرانی و پنج کشور دیگر شد (لینچ، ۲۰۲۰، ۶۳)؛ اقدامی که در تقابل با تمام قوانین بین‌الملل محسوب می‌شد.

«اولین تحریم‌های اقتصادی و مالی که دارایی‌های ایران را در بانک‌ها و شرکت‌های آمریکایی مسدود ساخت، مرتبط با قانون اعمال قدرت در شرایط اضطراری اقتصادی بین‌المللی مصوب سال ۱۹۸۱ بود» (تربت، ۲۰۰۵، ۴۱). «چند سال بعد، آمریکا که مدعی بود ایران در انفجار مقر تفنگ‌داران دریایی بیروت دست داشته است، تحریم‌های یک‌جانبه خود را افزایش داد. در سال‌های دهه ۱۹۹۰، با تغییر قانون تحریم‌های لیبی-ایران، آمریکا تحریم‌های یک‌جانبه خود را علیه ایران افزایش داد». در سال ۲۰۰۶ نیز

و ظرفیت صادرات نفت و گاز ایران تأثیر بسیاری داشته است.

یکی از مهم‌ترین دوره‌های تحریم علیه صنعت نفت و گاز ایران در سال ۲۰۱۲ و دوران دولت اوباما بود. تحریم‌ها محدودیت‌هایی را بر صادرات نفت ایران وارد کردند و با قرار دادن محدودیت‌هایی برای شرکت‌های خارجی، در حوزه نفت و گاز ایران باعث کاهش قابل ملاحظه‌ای در صادرات نفت و گاز شدند که این امر تأثیر بسیار بدی بر اقتصاد ایران گذاشت. چنان‌که بر اساس گزارش اداره اطلاعات انرژی ایالات متحده، صادرات نفت ایران از ۲.۵ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۱۱ به حدود ۱ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۱۴ کاهش یافت (اقبالی، ۱۴۰۱، ۲۱۵۱).

۴-۵. مشکلات تحریم‌های نفتی بر توسعه میادین نفت و گاز ایران

یکی از مهم‌ترین تأثیرات تحریم‌های ایالات متحده بر صنعت نفت و گاز ایران در رابطه با میدان‌گازی پارس جنوبی است که یکی از بزرگ‌ترین میدان‌های گاز طبیعی در جهان است. این میدان‌گازی مشترک فی‌مابین ایران و قطر است و ایران برای افزایش صادرات گاز طبیعی خود، در حال توسعه بخشی به این میدان بود. که وضع تحریم‌ها باعث شد ایران به تکنولوژی و تخصص مورد نیاز برای توسعه این میدان دسترسی نداشته باشد. به همین دلیل، توسعه میدان پارس جنوبی به تعویق افتاد و در عمل ایران قادر به افزایش صادرات گاز طبیعی خود نشد.

هم‌چنین در سال ۲۰۱۹، ایالات متحده تحریم‌هایی علیه وزیر نفت ایران و دو شرکت نفتی ایرانی، یعنی

بوش فرمان اجرایی ۱۳۳۸۲ را برای مسدودسازی اموال اشخاص مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران صادر کرد. در ژوئن ۲۰۱۰ و در دوران ریاست‌جمهوری اوباما، او نیز با صدور فرمان‌های اجرایی ۱۳۵۵۳ سپتامبر ۲۰۱۰، ۱۳۵۷۴ در می ۲۰۱۱ و ۱۳۵۹۰ در نوامبر ۲۰۱۱ و تصویب قانون جامع تحریم‌ها توسط کنگره، اقدامی جهت منع هم‌پیمانان خود از سرمایه‌گذاری در صنایع ایران کرد. این تحریم‌های یک‌جانبه، در تقابل با برنامه هسته‌ای ایران صورت پذیرفت و فشارها علیه ایران را بالا برد و عواقب سیاسی، امنیتی و اقتصادی زیادی برای ایران به همراه آورد و پس از آنکه علیه ایران قطع‌نامه ۱۹۲۹ شورای امنیت در سال ۲۰۱۰ تصویب شد این اقدام منتج به برگزاری مذاکرات پنج قدرت جهانی با ایران و در نهایت انعقاد برجام جهت پایان بخشیدن به تحریم‌های جهانی و هسته‌ای آمریکا علیه ایران شد. با این حال، آمریکا حتی با از میان رفتن تحریم‌های بین‌المللی توسط قطع‌نامه ۲۲۳۱ شورای امنیت (قطع‌نامه اجرایی شدن برجام) تعدادی از تحریم‌های یک‌جانبه خود علیه ایران را با این بیان که این موارد تحریم‌های غیر هسته‌ای هستند، حفظ کرد که در نهایت مجدد در هشتمین روز از ماه می ۲۰۱۸ و در دوران ریاست‌جمهوری دونالد ترامپ مجدد تحریم‌ها را علیه ایران بازگرداند (خواجی، ۱۳۹۱، ۱۵).

ایالات متحده پیش از دوران ریاست‌جمهوری ترامپ نیز چندین دوره تحریم علیه صنعت نفت و گاز ایران به منظور کنترل برنامه هسته‌ای و حمایت از محور مقاومت تحمیل کرده بود که این تحریم‌ها بر اقتصاد

هند با دست‌آویز قرار دادن تحریم‌ها علی‌رغم معاف بودن این کشور توسط آمریکا، توسعهٔ بندر چابهار و پروژه‌های مرتبط با آن را متوقف کرده است و پس از حضور مجدد طالبان در افغانستان میل هند برای استفاده از این بندر برای تجارت و مبادلات نفتی با افغانستان بسیار کاهش یافته است.

دیگر عملیات‌ها و پروژه‌هایی که ایران به‌دلیل تحریم‌ها از توسعهٔ آن بازمانده است می‌توان به خط آهن بوشهر به شیراز اشاره کرد که در موازات با خطوط ریلی بندرعباس- بافق و اهواز و آبادان، راه مرکزی اتصال بنادر جنوب ایران به خط آهن سراسری را فراهم می‌کرد.

در قبل از تحریم‌ها فی‌مابین ایران و چین قرار بران بود که چین با سرمایه‌گذاری به مبلغ ۷۰۰ میلیون دلار این مسیر راه‌آهن را تکمیل کند؛ اما این عملیات پس از بیش از یک دهه در ابتدای راه مانده است و چین رغبتی جهت تکمیل آن نشان نمی‌دهد.

تحریم‌ها هم‌چنین موجب شده‌اند که رفت‌وآمد کشتی‌ها در بنادر ایران کم شود. تحریم‌های آمریکا که از سال ۲۰۱۸ به ایران حاکم شد موجب شد صادرات نفت خام از جانب ایران به‌شدت کاهش پیدا کند که این تحریم‌ها باعث بهبودبخشی به عملکرد بنادر رقیب ایران در منطقه شده است. تجار بین‌المللی به‌دلیل وجود تحریم‌ها برنامه‌ها را به مقصد ایران صادر نمی‌کنند و حتی اگر مقصد نهایی تجارت آن‌ها ایران باشد تمایل دارند که محمولهٔ خویش را در پایانه‌ای غیر از ایران تخلیه کنند و سپس با مسئولیت شخص ثالث محموله را به ایران انتقال دهند و خود را از مسئولیت دور زدن تحریم‌ها مبری کنند. ایران در سال ۱۴۰۱ قریب به ثلث

نفت پارس و بندر امام خمینی اعمال کرد که این تحریم‌ها موجب وقفه در این امور این مجموعه‌ها شد و برای صنعت نفت و گاز ایران تأثیر منفی بسیاری هم‌چون عقب ماندن توسعه و بهره‌برداری از پروژه‌های نفتی هم‌چون توسعه و بهره‌برداری از پروژهٔ گاز مشهد به‌همراه داشت.

تحریم‌های آمریکا علیه توسعهٔ میادین نفتی ایران موجب شد تا کشورمان به تجهیزات و قطعات یدکی مورد نیاز برای نگه‌داری و توسعهٔ میدان‌های نفتی و گازی خود دسترسی نداشته باشد. این امر باعث کاهش تولید نفت و گاز ایران شد و ایران را با دشواری‌های بسیار در زمینهٔ استخراج نفت و به‌تبع آن مشکلات اقتصادی مواجه کرد (مشهدی و دیگران، ۱۳۹۳، ۷۸).

۴-۵-۱. اثرات رویکرد فشار و کنترل بر حمل نفت و صنایع کشتی‌رانی در ایران

ایران از منظر تاریخی، اولین بهره‌بردار از بنادر دریایی در منطقه بوده است؛ اما به‌دلیل تحریم‌های موجود که در دوران ترامپ شدت یافت، عدم سرمایه‌گذاری و عدم مدیریت مناسب موجب شده است که نقش ایران در بنادر و صنعت حمل‌ونقل دریایی کم‌رنگ شود و توان و قوت بنادر بازرگانی به کشورهای جنوبی خلیج فارس انتقال یابد.

در سال ۲۰۱۶ که در پی انعقاد توافقی میان ایران و هند برای رشد و توسعه‌بخشی به یک مسیر و کریدور بازرگانی جهت به‌هم پیوستن اقیانوس هند به افغانستان و آسیای میانه، امید می‌رفت شاهد توسعه در این زمینه باشیم؛ اما با گذشت بیش از هفت سال،

رسید که مقصد عمده صادرات محصولات به کشور چین بوده است.

مطابق آمار موجود، نشان داده شده است که ایران در نیمه اول سال ۲۰۲۲، ۰/۷ میلیون بشکه نفت تولید کرده است و این میزان در نیمه دوم سال به میزان کمتر از ۰/۶ کاهش یافته است که به دلیل کاهش تقاضای چین و رقابت با روسیه در پی اتفاقات فی مابین اوکراین و روسیه بوده است.

در زمینه استخراج و صادرات گاز نیز گفتنی است که ایران بر اساس ادعای نشریه اوپلاند گز ژورنال دارای ۱۲۰۰ تریلیون متر مکعب گاز است که ۱۷ درصد ذخایر گازی جهان را تشکیل می‌دهد و آن را پس از روسیه در دومین جایگاه از کشورهای دارنده گاز قرار می‌دهد. در زمینه تولید گاز خشک نیز ایران بعد از آمریکا و روسیه سومین تولیدکننده گاز خشک در جهان است که در سال ۲۰۲۱ توانست علیرغم تمامی مشکلات حاصل از تحریم، تولید گاز خشک را در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ به بالای ۶۰ درصد برساند.

در زمینه اثرات تحریم بر پروژه‌های گازی، گفتنی است که از سال ۲۰۱۸ عمدتاً شرکت‌های داخلی ایران به مشارکت و سرمایه‌گذاری در زمینه انجام عملیات‌های مرتبط با توسعه در پروژه پارس جنوبی اقدام کرده‌اند که برخلاف ایجاد رشد در تولید و توسعه، به دلیل وجود تحریم‌ها این رشد بسیار محدود است. یکی از این شرکت‌های خصوصی شرکت - خصوصی نفت پتروپارس است که تصمیم بر انجام فاز یازدهم پارس جنوبی در نیمه دوم سال ۲۰۲۳ داشت و شرکت ملی نفت چین نیز سرمایه‌گذار اصلی در این زمینه بود که با بازگشت تحریم‌های آمریکا علیه ایران، طرف چینی ملزم و مجبور به ترک پروژه شد

واردات غیر نفتی خود را از کشور امارات متحده عربی انجام داده است که بخش اعظم آن صادرات مجدد است. یعنی تجار خارجی کالاهای مورد احتیاج ایران را به بندرهای کشور امارات می‌فرستند و بعد از تخلیه در آنجا این محموله و کالاها مجدد بارگیری و به ایران ارسال می‌شوند (شاحیدر و دیگران، ۱۴۰۱، ۱۲۹).

۵-۴-۲. اثرات تحریم آمریکا بر تولید و صادرات نفت و سایر سوخت‌ها

در پیش از اعمال تحریم‌های ترامپ، میزان کل تولید نفت و سوخت در ایران در سال ۲۰۱۷ میلادی ۴/۸ میلیون بشکه بود که در سال ۲۰۲۰ ظرف سی سال گذشته به کمترین میزان خود و به عدد ۳ میلیون بشکه رسید. در سال ۲۰۲۱ تولید نفت و سوخت به میانگین ۳/۵ میلیون رسید که از این میزان حدود ۲/۴ میلیون بشکه نفت خام و مابقی آن مشتقات نفتی و گاز مایع بود. تولید و صادرات محصولات نفتی ایران از ماه می سال ۲۰۱۸ کاهش یافت و با اثرات حاصل از تحریم و شیوع بیماری کرونا موجب شد تولید نفت ایران به دو میلیون بشکه در سال ۲۰۲۰ برسد.

پیش‌تر صادرات نفت و محصولات نفتی ایران به بسیاری از کشورهای آسیا و اروپا انجام می‌شد؛ اما صادرات این محصولات نیز در پی تحریم‌های آمریکا، از عدد ۲/۵ میلیون در سال ۲۰۱۷ به میانگین عدد ۰/۴ در سال ۲۰۲۰ رسید. از نوامبر سال ۲۰۲۰ با معافیت گرفتن کشورهای مشتری محصولات نفتی ایران از آمریکا به میانگین عدد ۰/۶ در سال ۲۰۲۱

۵-۵. تحلیل اقدامات مقابله‌ای با رویکرد فشار و کنترل آمریکا

در پاسخ مقابله‌ای به اقدامات تحریم‌گر آمریکا می‌توان این اقدامات مقابله‌ای را در دو سطح ملی کشور تحریم‌گر و سطح ملی کشور تحت تحریم و همچنین اقدامات بین‌المللی در این زمینه بررسی کرد که به شرح زیر تبیین می‌شود.

۵-۵-۱. اقدامات حقوقی و سیاسی داخلی آمریکا

آمریکا چنان‌که از رویکرد فشار و کنترل به‌عنوان حربه استفاده نکند و به حقوق بین‌الملل و از همه مهم‌تر قانون اساسی خود معتقد باشد می‌تواند آثار سوء تحریم را کاهش دهد و قوای سه‌گانه آن بنابر پیشنهادهای خود صاحب‌نظران آمریکایی می‌توانند به‌ترتیب زیر اثرگذار باشند.

قوه قضائیه و محاکم دادگستری می‌توانند به‌دلیل داشتن صلاحیت بر اساس قانون اساسی، در دعوی که مخالف با حقوق ملت‌ها و عرف حقوق بین‌الملل است و یا در تضاد با اصول و حقوق بشر و بین‌الملل هم‌چون حق به داشتن توسعه و پیشرفت است به دو طریق عمل کنند: الف) بر اساس قوانین ملی حکم کنند؛ ب) به‌گونه‌ای اقدام به تفسیر قانون و مقررات و صدور حکم کنند که در تعارض با اصول حقوق بین‌الملل نباشد. البته محاکم قضایی و حقوقی آمریکا تا کنون بر اساس ملاحظات داخلی و سیاسی، مطابق استانداردهای حقوق بین‌الملل و اصول حقوق عرفی بین‌المللی رأی نداده‌اند. حال آنکه قانون اساسی آمریکا اعتبار اسناد بین‌المللی را هم‌ردیف قوانین

و این موجب شد که این شرکت خصوصی ایرانی بتواند از ظرفیت ۷۳۰ میلیارد متر مکعبی گاز این میدان تنها ۱۸۰ میلیارد متر مکعب گاز استخراج کند. علاوه بر این، شرکت پتروپارس به‌دلیل وجود تحریم‌ها مجبور شد اهداف اصلی که مشتمل بر ساخت سیستم فشرده‌سازی گاز و احداث تأسیسات و پلتفرم ساحلی برای انجام فاز یازدهم پارس جنوبی بود، لغو کند.

در حال حاضر ایران به بیش از ۲۰ میلیارد دلار سرمایه برای اتمام فاز یازدهم و تکمیل فازهای سابق پارس جنوبی نیاز دارد و تخمین زده شده است که در صورت ابقای تحریم‌ها بر ایران، از این پروژه امکان استخراج ۳۵۰ میلیارد متر مکعب گاز وجود دارد.

در زمینه صادرات گاز نیز نکته حائز اهمیت آن است که ایران عملاً با نداشتن و از دست دادن بازارهای اروپا از طریق لوله‌های انتقال گاز به کشورهای ترکیه، عراق، ارمنستان و آذربایجان، در سال ۲۰۲۱ به میزان ۶۳۵ میلیارد متر مکعب گاز صادر کرد که ۹۷ درصد این صادرات تنها به کشور عراق و ترکیه بوده است.

ماده ۵۵ منشور که در فصل نهم قرار دارد و بر حق توسعه اشاره دارد از دیگر موارد نقض‌شده توسط آمریکا است. زیرا با ایجاد اثر منفی در هم‌بستگی بین‌المللی ایران را از انجام مبادلات و معاملات نفت، طلا، آلومینیوم و فولاد تا حداقل‌ترین حد ممکن، معیشت را با صعوبت و حق توسعه ایران را با تهدید مواجه کرده است (رشیدی، ۱۳۹۵، ۱۹۴).

در میان قوای سه‌گانه نیز، قوه‌ای که بیش از قوای دیگر می‌تواند در این زمینه به‌طور مؤثری عمل کند، قوه مقننه و نهاد کنگره است. بدین ترتیب که در وضع و تطبیق قوانین فدرالی تحریمی این امر را مد نظر داشته باشد که مفاد این قوانین و مقررات در تعارض با اصول حقوق بشر و حقوق عرفی بین‌الملل نباشد. کنگره می‌تواند این امر را از دو طریق به انجام برساند:

الف) با وضع قانون، حق ملت‌ها را برای داشتن توسعه و پیشرفت به رسمیت بشناسد تا از این‌رو محاکم دادگستری و ریاست‌جمهوری در تفسیر و اجرای قوانین، ارجحیت را به حق توسعه و پیشرفت که یکی از اصول اساسی حقوق بشر و بین‌الملل است بدهند. ب) به دلیل مؤخرالتصویب بودن اسناد و تعهدات بین‌المللی که حق به داشتن توسعه را از حقوق اساسی بشری بین‌المللی دانسته است، همه قوانین ابتدایی و معارض با این اصل را که سنگ بنای تدوین و تصویب تحریم‌ها علیه کشورها است منسوخ اعلام کند تا پای‌بندی نظام حقوقی و سیاسی آمریکا را به اراده ملت‌ها و حقوق بشر و عرف حقوقی بین‌الملل نشان دهد. چرا که در غیر این صورت جایگاه آمریکا که خود را حامی حقوق و آزادی بشر می‌داند، مخدوش خواهد شد (فاهی و دیگران، ۲۰۲۲، ۵۶).

۵-۵-۲. ظرفیت‌های حقوقی و بین‌المللی ایران علیه رویکرد فشار و کنترل

ایران در راستای تقابل با تحریم‌های آمریکا می‌تواند در عرصه ملی و بین‌المللی اقدام کند. از جمله این اقدامات، الزام مقامات دولتی به تبعیت و اطلاع‌رسانی به ایرانیان خسارت‌دیده از تحریم‌ها و تبعیت از قوانین

اساسی و ملی لازم‌الاتباع اعلام کرده است (طباطبایی و دیگران، ۱۳۹۸، ۱۲۹).

قوه مجریه نیز صلاحیت اصلاح و تدوین و تصویب قوانین و مقررات تحریمی را دارد. به این ترتیب که رئیس‌جمهور به‌موجب اختیارات تفویض‌شده بر اساس قانون اساسی می‌تواند تحریم‌های یک‌جانبه را رفع کند یا اثرات آن را به حداقل برساند و یا در هنگام وضع و اعلام آن‌ها بیشتر بر اصول حقوق بین‌الملل و ارزش‌های انسانی مقرر در حقوق بشر توجه کند و بر این اساس اقدام به وضع مقررات و قوانین تحریمی کند. چنان‌که آمریکا در دوران تصدی ریاست‌جمهوری باراک اوباما اقداماتی در راستای احترام به حقوق بشر و بین‌الملل انجام داد که مورد انتظار است در دوران ریاست‌جمهوری جو بایدن و پس از دوران سخت ریاست‌جمهوری دونالد ترامپ، نیز دنبال شود و رئیس‌جمهور در اجرای اختیارات خود به اصول حقوق بین‌المللی و حقوق بشر توجه لازم را داشته باشد. اما تا کنون دولت بایدن نیز تحت تأثیر نگاه تنگ‌نظرانه به توازن قوا در خاورمیانه نتوانسته است موازین حقوقی ایالات متحده را در مورد پای‌بندی به حقوق بشر و حقوق بین‌الملل نشان دهد و در بسیاری از موارد رویکرد فشار و کنترل تبدیل به ابزار سلطه‌جویی و نقض حقوق ملت‌ها و حقوق بشر شده است. برای افرادی که دسترسی به محاکم ایالات متحده آمریکا دارند و حقوق انسانی آن‌ها تحت تأثیر تحریم‌ها آسیب دیده است امکان تمسک به این موازین داخلی آمریکا وجود دارد و می‌توانند از نظارت قضایی دادگاه‌ها در جهت جبران خسارات بهره ببرند.

از دیگر راهکارهای حقوقی که منحصرأً برای ایران پیشنهاد می‌شود می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

الف. عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی و استفاده از قواعد و سازوکارهای این سازمان برای رفع تحریم‌ها. برای مثال روسیه پس از عضویت در سازمان‌های اقتصادی همچون سازمان جهانی تجارت و با افزایش سطح جهانی شدن تجارت این کشور و نیز شروع وضع تحریم‌های همه‌جانبه از سوی آمریکا؛ اگرچه مشاهده کرد که صادرات، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی دیگر کشورها، رشد اقتصادی و نرخ تورم کاهش یافت؛ اما این کشور توانست با حمایت دولت از صنایع داخلی، تغییر قانون بودجه ۲۰۱۵ و تطبیق آن با شرایط تحریم، تکیه بر سیاست‌هایی چون جانشینی واردات و هم‌گرایی اقتصادی بیشتر با متحدان آسیایی و تقویت اتحاد بریکس، تقویت همکاری‌ها در اتحادیه اقتصادی اوراسیا، سازمان همکاری شانگهای و دیگر سازمان‌های مشابه، جانشینی مسیر ترانزیت انرژی و سیاست‌هایی از این دست بر آثار فاجعه‌بار اولیه تحریم‌ها فائق آید و روند جهانی شدن اقتصادی نسبتاً رو به رشدی را بپیماید. بنابراین با توجه به این موارد تکیه بر سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، جانشینی واردات، حمایت از تولیدات و صنایع داخلی، تقویت و ایجاد هم‌گرایی-های اقتصادی منطقه‌ای، متنوع‌سازی صادرات، صرفه‌جویی در قانون بودجه، ایجاد ذخایر مالی و راه‌های ارتباطی امن از جمله مواردی است که می‌تواند آثار تحریم و رویکرد فشار و کنترل را بر ایران کاهش دهد (کاظم‌نیا و دیگران، ۱۳۹۸، ۱۵).

ب. مراجعه به کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که در نظریه مشورتی سال ۱۹۹۷ خود،

ملی هم‌چون قانون صلاحیت دادگستری جمهوری اسلامی ایران برای رسیدگی به دعاوی مدنی علیه دولت‌های خارجی مصوب سال ۱۳۷۸ و قانون الزام دولت به پیگیری جبران خسارات ناشی از اقدامات و جنایات آمریکا علیه ایران و اتباع ایرانی مصوب سال ۱۳۹۵ است تا از این طریق خسارات دولت و اتباع ایرانی از این تحریم‌ها، پیگیری مؤثر و تقلیل پیدا کند. علاوه بر این، اقدامات دیگری نیز در عرصه بین‌المللی و در چارچوب همکاری‌های بین‌المللی از جانب خود کشورهای تحت تحریم قابل بیان و پیگیری است. به این معنا که با توجه به مبنا و ساختار تحریم‌های اقتصادی و یک‌جانبه اعمال شده از سوی آمریکا که بر مبنای دلار (پول ملی این کشور) است تا زمانی مؤثر است که مبادلات بازرگانی این کشورها با سایر کشور بر مبنای دلار باشد و چنانچه دلار از مبادلات کنار گذاشته شود و واحد ارزی ارزشمند دیگری جایگزین شود، وضعیت مبادلات تجاری و بازرگانی به‌طور قابل ملاحظه‌ای بهتر خواهد شد. در جامعه جهانی امروز که بر اساس زیاده‌خواهی‌های غرب، جهان بار دیگر به سمت دو قطبی شدن شرقی و غربی پیش می‌رود و کشورهای قدرتمند شرق هم‌چون روسیه و چین تحت تحریم‌های آمریکا قرار دارند، شایسته است تا همکاری‌های فی‌مابین کشورهای که مدت مدیدی است تحت تحریم آمریکا هستند مانند کوبا، ایران، ونزوئلا، چین و روسیه در قالب سازمانی مشترک برای تعیین و اداره همکاری‌ها و مبادلات در راستای حفظ حقوق بشری و بین‌المللی مردم این کشورها تأسیس شود تا علاوه بر تأمین نیازهای اساسی این کشورها، اقداماتی مهم در عرصه دستیابی به توسعه و احقاق حقوق این ملت‌ها صورت پذیرد (نداف‌پور، ۱۴۰۱، ۳).

تحریم را مخالف حقوق بشر شناخته است، به منظور اعلام تعارض تحریم‌های نفتی ایران با حقوق بشر.

۶. نتیجه

در طول صد سال اخیر آمریکا بعضاً و به‌ویژه پس از اتفاقات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ با نقض اصول مقرر در قوانین ملی و تعهدنامه‌های بین‌المللی خویش و با تحریم‌های مصوب (حتی آن‌هایی که با عنوان تحریم هوشمند یاد می‌شوند) در قالب سیاست خارجی خود برخورد کرده است و در عمل به‌صورت دائمی از آن‌ها علیه کشورهای تحت تحریم مانند کوبا، ایران و عراق عمل کرده است. حال آنکه ماهیت تحریم همان‌گونه که با بررسی نظریات دیدگاه حقوق بین‌الملل در زمینه تحریم‌ها مطرح شد نوعی ابزار برای جلوگیری از وقوع جنگ نظامی و الزام حکومت ملی کشور تحت تحریم برای تمکین از خواست کشورها در زمینه داشتن ثبات و صلح پایدار در جهان است. آمریکا با تکیه بر این رویکرد که از آن با عنوان رویکرد فشار و کنترل یاد می‌شود، در این تله نگاه سیاستی نسبت به تحریم‌ها گرفتار شد است و از این‌رو کارایی اصلی تحریم را از میان برده است و آن را تبدیل به سلاحی برای تهدید حقوق بشر و بین‌الملل همراه با نقض فصول متعدد منشور ملل متحد، قرار داده است که لازم است در عرصه بین‌الملل چنان‌که بیان شد از راهکارهایی جهت تأسیس و استفاده از پتانسیل‌های موجود در عرصه ایجاد سازمان‌های بین‌المللی و ملی برای حفظ و جبران حقوق تضییع‌شده ملت‌های تحت تحریم از جمله کشورمان ایران که تحت ظالمانه‌ترین تحریم‌ها بوده است اقدام شود.

بدون تردید تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا مغایر با تضمین صلح و تحکیم امنیت جهانی، هم‌بستگی اجتماعی ملل، به رسمیت شناختن حق تعیین آزادانه سرنوشت و عدم توسل به زور در روابط بین‌المللی در پرتو منشور سازمان ملل متحد است. نیز منافی با برقراری همکاری‌های بین‌المللی در شرائط عادلانه و منصفانه بر اساس میثاق بین‌المللی مربوط به حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (مصوب ۱۹۶۶)، ناقض حق توسعه اقتصادی کشورها به‌موجب منشور حقوق و وظایف اقتصادی دولت‌ها (مصوب ۱۹۷۴) و مخالف با مقررات سازمان تجارت جهانی (مصوب ۱۹۹۵) است که طلایه‌دار بسط و توسعه نظام تجارت آزاد متکی بر چندجانبه‌گرایی در سطح بین‌المللی است.

۷. سهم نویسندگان

همه نویسندگان سهم یکسانی در نوشتن مقاله حاضر داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در نگارش این مقاله تضاد منافع وجود ندارد.

منابع

فارسی

دیدگاه حقوق بشر: موردکاوی حق بر توسعه»، مجله مطالعات حقوق بشر اسلامی، شماره ۲۵، تابستان ۱۴۰۱.

- شایگان، فریده و دیگران، تقویت همکاری‌های بین‌المللی در زمینه حقوق بشر، چاپ اول، تهران، نشر گرایش، ۱۳۸۲.

- طباطبایی جعفر؛ عسگرخانی ابومحمد، «بررسی و تحلیل نقض نسل سوم حقوق بشر از ناحیه تحریم‌های آمریکا»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی پلیس، دوره ۱۰، شماره ۳۹، ۱۳۹۸.

- عباس‌زاده، حسن، «توسعه پایدار و محیط‌زیست (مدیریت دولتی و توسعه پایدار)»، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۶۳، ۱۳۸۴.

- کاظم‌نیا، ترانه؛ رسولی‌نژاد، احسان، «جهانی شدن اقتصاد روسیه در شرایط تحریم (الگوی برای ایران)»، تهران، چهارمین کنفرانس سالانه مدیریت اقتصاد و کسب‌وکار، ۱۳۹۸.

- مشهدی، علی؛ رشیدی، مهناز، «تأثیر تحریم‌های وضع‌شده علیه ایران بر محیط زیست، انرژی و انتقال تکنولوژی از منظر حقوق بین‌الملل»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال ۱۶، شماره ۴۶، ۱۳۹۳.

- نداف‌پور، روح‌اله، «تحریم‌های یک‌جانبه و حق بر توسعه (مطالعه موردی تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه ونزوئلا)، دومین کنفرانس بین‌المللی دانش و فناوری حقوق و علوم انسانی ایران، تهران، ۱۴۰۱.

- اقبالی، کیوان، «بعد اقتصادی حق تعیین سرنوشت خارجی و جایگاه آن در تحقق حق بر توسعه»، مجله مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۲، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۱.

- امینی، حامد؛ بنیادی نائینی، علی؛ پیشوایی، میرسامان، «سناریونگاری صنعت نفت و گاز ایران در شرایط تحریم: مبتنی بر رویکرد عدم قطعیت‌های کلیدی و تحلیل اثرات متقابل»، مجله مدیریت فردا، شماره ۴۵، زمستان ۱۳۹۴.

- خواجی، غلامرضا، «تحریم اقتصادی از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر حقوق بین‌الملل اقتصادی و حق توسعه»، دانش‌نامه حقوق اقتصادی، دوره ۱۹، شماره ۲، بهمن ۱۳۹۱.

- رشیدی، مهناز، تحریم نفتی ایران از منظر حقوق بین‌الملل، چاپ اول، تهران، شهر دانش، ۱۳۹۵.

- رضوی، سید محمدحسن؛ زین‌الدینی، فاطمه، «اثر بازگشت تحریم‌های ثانویه آمریکا بر صنعت نفت و گاز ایران: فرصت‌ها و تهدیدها»، مطالعات حقوق انرژی، شماره ۷، بهار و تابستان ۱۳۹۷.

- رضوی، سید محمدحسن؛ سالاری، محمدرضا، «معیارهای حقوقی انقطاع رابطه مالکیت و کنترل جهت خروج از فهرست تحریم‌های آمریکا (مطالعه موردی رویه اوفک)»، مجله علمی- پژوهشی مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، شماره ۳، ۱۴۰۱.

- شاحیدر، عبدالکریم؛ دشتی، فرزانه؛ «برآورد اثر تحریم‌های آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران از

<https://foreignpolicy.com/accidental-shutdown-iran-united-states-ukraine/>
June 27, 2022.

- Torbat, A. E, "Impacts of the US Trade and Financial Sanctions on Iran", Journal World Economy, No.3, 2005.

- Zarate, Juan, Treasury's War: The Unleashing of a New Era of Financial Warfare, second edition, New York, Public Affairs publishing House, 2013.

لاتین

- Baer, George, Test Case- Italy-Ethiopia and the League of Nations, First Edition, CA: Hoover Institution Press, 1976.

- Baldwin, David, Robert Pape, "Evaluating Economic Sanctions", Journal International Security, No.2, 1998.

- Coates, Benjamin A, "The Secret Life of Statutes- A Century of the Trading with the Enemy Act", Journal Modern American History, No. 2, 2018.

- DeSchutter, Olivier, International Human Rights Law; Cases, Materials, Commentary, Cambridge, Cambridge University Press. 2010.

- Fayhee, Ryan, Diego Durán de la Vega, Tyler Grove, Anna Hamati, Understanding and Mitigating US Sanctions Risks in Latin America, First Edition, USA, Hughes Hubbard & Reed LLP publications, 2022.

- Gordon, Joy, Invisible War: The United States and the Iraq Sanctions, Harvard, Harvard University Press., 2010.

- Lopez, George.A, Enforcing Human Rights through Economic Sanctions (Oxford Hand book of International Human Rights Law), UK, First Edition, International publications, 2013.

- Lynch, C, "Anatomy of an Accidental Shutdown. Foreign Policy", on: